

Okul Tıraşı Üzerine

Gökçen Karaman¹

Okul Tıraşı (2021) filmi, Van Bahçesaray’da yatılı bir okulda olanları, okulun içinde yer aldığı toplumsal bağlamın okulun içine sirayet edişinin bir örneği şeklinde anlatıyor. Filmin nerede çekildiğini, sonrasında yönetmen Ferih Karahan ile yapılan söyleşilerden öğreniyoruz, filmde bu özel olarak gösterilmiyor, zira Van, filmde anlatılan hikâyenin yaşanabileceği şehirlerden yalnızca biri. Bugün kent merkezlerine uzak; şehirlerin, ülkenin sınırına yakın – hatta belki o sınırlardan bile uzakta kalmış- çocukların eğitim gördüğü kurumların hemen hepsinde buna benzer yaşantıları görmek mümkün. Film, binlerce çocuğun maruz kaldığı ve sonucunda faili haline geldiği ama pek az insan tarafından farkına varılan, işaret edilen ve çözüm aranan yapısal şiddetin görülmesi, duyulması için önemli bir adım. Bu yazının çabası da filmde anlatılanı çoğaltmak, açılan başlıklarda söz biriktirmeye ufak da olsa katkı sağlamak.

Yusuf’un ensesini göstererek başlıyor *Okul Tıraşı*. Filmin devamında da sıkça karşılaşacağımız “trackingshot” tekniğiyle bir çekim izliyoruz. Kamera Yusuf’u arkasından takip ediyor; onunla birlikte yürüyor. Yatılı okulun ortak duş yerine giderken okulun

¹gokcenkaraman@gmail.com

içinde kim nerede duruyor, neyi görüyor, neyi görmüyor, yaşananların içinde nasıl bir yer tutuyor, bunları hareket hâlinde izlemeye başlıyoruz. Bu biçim, filmin ilerleyen bölümlerinde olayları karakterlerin hareketleri ve konumları üzerinden takip edeceğimizin de habercisi gibi. Önce Yusuf yürüyor, kamera “Yürü de ense tıraşını görelim!” der gibi onun ensesine odaklanıyor. Kamera ilerledikçe başka oğlan çocuklar giriyor kadrja; hepsinin saçları kısa. Filmin adı da ilk andan anlam kazanmaya başlıyor. Bir ezilme hikâyesi olacağı daha ilk andan belli.

Ardından zayıf, kaburgaları sayılan çocukların ellerindeki su taşıyla bir diğerine su dökerek yıkandığı bir banyo sahnesine geçiyoruz. Yatılı bölge okulları, kendi ihtiyaçlarını görme yaşı gelmeyen çocukların birlikte büyüdüğü, kendi mahrem alanını başkalarınınkiyle iç içe geçmişlikler arasında kurmaya çalıştıkları, dokunma, sevilme ihtiyaçlarını gidermenin yollarını kendilerince geliştirdikleri ve “sıcak bir yuva” hayalinin çoğunlukla karlar altında kaldığı yerler. Bu okullardan birinde, bir çocuk rahatsızlanıyor ve işte filmin sorusu geliyor: Sistemin, günümüz ana akım eğitim söylemlerinde sevgiye, empatiye, çocuk odaklılığa yapılan vurgunun yoksul çocukların eğitim gördüğü okullarda bahsinin geçmesine dahi alan tanımadığı durumlarda neler oluyor?

Filmin önemli mekanlarından biri okulun reviri; buraya giren herkes kayıyor ve kapıya tutunarak zorla ayakta kalıyor; çocuklar dışında. Tüm yetişkinlerin düşeyazdığı – bazen düştüğü – revir girişinde, çocukların hiç sendelemeyişi buranın onların yeri olduğunu gösterse de çocuklar nasılsa buranın yalnızca “konuğu” konumunda. Vazgeçilmiş olduklarının yarı farkında, kendilerine verilen sorumluluğu yerine getirmeye çalışıyorlar: Onlara aslında hakları olan yemeği, barınma imkânını, eğitimi sınırlı bir şekilde, üstelik bir lütufmuş gibi veren, bunun yanında onları sürekli şiddete maruz bırakan bir okulun “örnek öğrencisi olma” görevi. Ne var ki aileleri tarafından “okusun, bir yere gelsin” diye bir umutla veya en azından birkaç yıl masraflarından kurtulmak için gönderildikleri bu okulda, kendi geçmişlerini yok saymadan yeni bir bilgi edinmeleri pek de mümkün değil. Kendini ifade etmek için kullanacağı dil anadili değil, devletin resmî dili; yaşadığı bölge kendi ifade ettiği gibi Kürt bölgesi değil, resmî adıyla Doğu Anadolu Bölgesi; kendi dokuz kardeş olsun, ama yaşadığı bölge ders kitaplarında “nüfus yoğunluğu az” olarak geçiyor...

Resmî ideolojinin taşıyıcıları olan öğretmenlerin, burada çocuklara örnek öğrenci olabilmeleri yolunda destek olmaları ancak tesadüfi olabilir. Çünkü öğretmenlerin derdi çocukların bir şey öğrenmesi değil artık; olsa olsa, öğretmek zorunda bırakıldıklarını aktarmak. Zira onlar da okulun içinde yalnızca öğretmen değiller. Disiplinden, nöbetten, çocukların hastalandığında iyileşmesinden vaktinde uyumasına, sınıf içinden okulun gündelik işleyişine kadar çocukların hayatının neredeyse tamamından sorumlular. Böylece okul, yalnızca çocuklara değil, öğretmenlere de nasıl davranmaları gerektiğini öğretiyor. Bir sahnede öğretmenin, “Kar sayesinde okullar kapatıldı.” cümlesindeki anlatım bozukluğunun ne olduğunu sorduğunda, sınıfın “yaramaz”ının “Kar yüzünden

bizim okul da tatil olacak mı?" şakasında anlatım bozukluğunu düzelttiğini fark edemeyişi de bundan.

Yusuf'un, banyo akşamının ertesi sabahında rahatsızlanan arkadaşı Memo'nun ve okuldaki diğer tüm çocukların maruz kaldığı pedagoji, ceza pedagojisi. Filmde ödülün yerini yasakların aldığı, cezaya dayalı bir eğitim anlayışını ve bunun sınır tanımazlığını izliyoruz, türlü açılardan. Çok büyük hata yapan bir çocuğun herkesin gözü önünde tıraş edilmesi, hata küçükse çocuğun bulunduğu an ortamda kim varsa onların önünde dayak yemesi, karnı doymadığı için yemek sırasında gizlice fazla ekmek alan çocuğun yemeksiz bırakılması, çocukların kayıtsız şartsız her durumda küfürlü veya küfürsüz bir şekilde aşağılanması... Filmin omurgasındaki hikâye bu cezalardan biriyle başlıyor. Çocuklar banyo sırasında şakalaşırken konu büyüyor, bunun karşılığında da öğretmenlerden biri banyo sonuna kadar soğuk suyla yıkanma cezası veriyor. Buz gibi havada üç çocuk birbirlerine soğuk su dökerek işkence ederken, 'banyo başkanı' olan çocuk da onların bu işkenceyi sonuna kadar götürdüğünden emin olmak için başlarında dikiliyor. Cezayla yetişen çocukların da kendini en iyi geliştirdikleri yer kendini böyle gösteriyor: Güç onlara verildiğinde, ceza vererek ya da verilen cezanın uygulandığını kontrol ederek, görev süreleri boyunca akranlarıyla aralarına bir sınır çekme becerisi.

Ezilen, ezenin gestus'unu, yani tüm hareketlerini, mimiklerini, sözlerini, tonlamalarını çok iyi bilir. Bildiğini bilmeden bilir hem de. Ezme-ezilme ilişkisini dönüştürmedikçe, ezilen fırsat bulduğu her koşulda ezen olmaya mahkûmdur. Ve tıpkı ünlü gardiyan deneyinde olduğu gibi, otorite konumuna geldiğinde artık kendi hisleri, düşünceleri, sözlerinin bir anlamı kalmaz; içselleştirdiği ezen rolünde atmaya başlar tüm adımlarını. Banyo başkanı filmde bunun yalnızca bir örneği. Uyku nöbetindeki çocuğun "Sikerim evladınızı, uyuyun!" diye bağırması bir diğeri; kendi çöplüğüne dışarıdan birileri geleceği zaman hasta çocuğa ateş düşürücüden başka ilacın bulunmadığı revirdeki çarşafın değiştirilmesini isteyen ama tek otorite kendisiyken köy halkını, okul çalışanlarını her fırsatta küçük gören Türk Devleti'nin temsilcisi okul müdürü, çocuklardan bir paket sigara rüşvet almayı reva gören kazan dairesi sorumlusu, öğretmenin empati kurmaktan imtina ettiği evini özleyen çocuğu televizyon izlemeye göndermesi ardından 'ders saatinde televizyon izlemek yasak' kuralını hatırlatan ve yaşatan kantin görevlisi ise niceleri.

Memo'nun rahatsızlığının ciddi olduğunu çok iyi bilen Yusuf'un kendini bir türlü duyuramamasıyla tırmanıyor konu. Öğretmenlerine defalarca ulaşmaya çalışsa da çabası başka birinin dövülmesi gereğiyle hep boşa gidiyor. Hastalığı duyan yetişkinlerin tepkileri ise birbirinden çok farklı değil: "Adı neymiş bunun?" sorusu; ardından "ateşi de yok" yorumu, aspirin önerisi... Çocuğun neye ihtiyacı olduğunu anlamaya çalışmadan, daha önce ne yapıldıysa onu yapmak, film boyunca karşılaştığımız ezbere yaşamın burada da karşılığı oluyor. Memo'nun adı bir süre boyunca sistemin içinde kayboluyor. Çocuklar okulun hangi köşesinde ne olduğunu, kimin nerede bulunduğunu yetişkinlerden daha iyi biliyor;

yetişkinlerse çocukları ancak bir sorun çıktığında fark ediyor. Çocuklar okulun içinde her yerde ama sınırların içinde oldukları sürece görülüyor, bilinmiyor. Müdür yardımcısının “Biz biliriz bu çocukları!” dediği, tam da okulun dayattığı tek tiptenleştirmenin dışına çıkmaya çalışan, okulun duvarları yetmezmiş gibi karla örülen doğal sınırların içine de sığamayan çocuklar.

Öğretmenlerin Yusuf'u duyup müdahale etmelerine kadar Memo'nun bu hale gelmesinden sorumlu olanlar da var bir yandan: Banyo nöbetinde soğuk suyla yıkanma cezası veren öğretmen, bunu bilip saklayan öğretmen, nöbette olup takip etmeyen öğretmen, okulun merkeze tek ulaşım aracını ve şoförünü peynir almaya gönderen müdür, uyku saatinde çocukların gizlice kazan dairesinde düş almasına göz yuman görevli... Burada, her bir kişinin suçu açığa çıkarken, öğretmenlerle aynı anda seyirciye de derin nefes aldırın anlarda, sistemin başka kokuşmuş yanları açığa çıkıyor: Gece nöbetinde çocukların öğretmenin odasında görüldüğünü duyduğumuzda, aklımıza ilk olarak istismar gelmesi ve öğretmenin çocukları istismar etmediğini anlayıp rahatladığımız o an, bunlardan belki en önemlisi.

Film boyunca kimsenin tam anlamıyla arkasında duramıyoruz; herkesin bir açığı, bir hatası, bir başkasından sakladığı bir şeyi var. Müdürdən öğretmene, görevliye, çocuğa kadar herkes bir yerde tökezliyor. Yusuf da bir şekilde bu düzenin parçası. Film boyunca en yakın hissettiğimiz, karşılaştığı tüm halleri izleyerek yakınlaştığımız karakter, ancak o bile tamamiyle masum değil. Filmin sonuna doğru gelen ters köşe, Yusuf'un da Memo'nun başına gelenlerde kendi payını gizlemeye ve bir yalanı sürdürmeye çalıştığını ortaya çıkarıyor. Bu ayrıntı Yusuf'u suçlu ilan etmekten çok, bu yapının dışında kalabilen, bütün bunlardan azade bir karakter olmadığını, olmasının da zor olduğunu gösteriyor.

Filmi izlerken filmde karşılaştığımız her bir yetişkini için için suçlasak da Memo'nun ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetine erişememesinde sorumluluk yalnızca okulda bulunan kişilerde değil. Bireylerin hatalarıyla tek tek yüzleşile bile aşılabilen, aslında tüm bunların da altında yatan ana meselelere, sistemin kendini bireyler üzerinden yeniden inşa edişine getiriyor bizi: Buranın, çocukların yalnızca okullu istatistiklerinde sayı olmaları için yapılmış bir okul olması gerçeği. Bu gerçeğe, okuldaki herkes sınanmak ve yüzleşmek durumunda. Donmuş anahtar delikleri, yanmayan ve hemen tamir edilemeyecek kaloriferleri, ilaçsız reviri, kapanmayan pencereleri, kar yağdığında kapanıp haftalarca açılmayan yollarıyla egemen güce yakın olmayanların okul müdürü olamadığı bir eğitim sistemi içerisinde bile, ancak sürülmüşse buranın müdürü olabilir, müdür. Öğretmenler, yalnız eğitim vermektan değil, ailesinden uzak çocukların disiplin içinde yaşaması için bekçilik yapmak, yeri geldiğinde günde 4 saat uyumak, okulun maruz bırakıldığı yoksunlukla sınanmak zorunda; telefon çeksin diye Atatürk büstünün yanına gitmek, sandalye tepelerine çıkmak, her yemek öncesi “Tanrımıza hamdolsun” duasını, bir de “Allahımıza hamdolsun” diye güncelleyerek, tekrarlatmak... Ve yasaklar onlar için de geçerli hala: Kimsenin

görmeyeceği dağ başında da olsa, buranın okul olduğu bir şekilde hatırlatılmalı onlara da: Sigara içmek yasak.

Yusuf'un annesiyle konuştuğu sahne, okulun dışındaki hayatın da bu sıkışmışlıktan bağımsız olmadığını gösteriyor. Annesiyle konuştuğunda Yusuf'un okulda bulamadığı desteği evde de bulamaması, yoksulluğun yalnızca okulun imkânlarını değil, çocukların başvurabileceği çıkış yollarını da daralttığını düşündürüyor. Konuşmanın ardından Yusuf'un çıktığı yerden bir türlü kıpırdayamaması, etrafındaki hareketsiz ağaçlarla birlikte filmin çaresizlik duygusunu daha da ağırlaştırıyor. Kimse başkasıyla dayanışma ilişkisi kuramıyor. Yusuf annesinden de destek alamıyor, öğretmenden de. Öğretmenler yönetime karşı ses çıkaramıyor; çocuklar ise birbirleriyle aynı şiddet ilişkilerinin içinde yaşamayı öğreniyorlar.

Film boyunca gerçek bir direniş anı bulmak zor. Kimse sistemi karşısına alıp "hayır" demiyor; çocuklar, öğretmenler, hatta yöneticiler bile kendilerine açılan dar hareket alanının içinde kalıyor. Bu nedenle film izleyicide neredeyse çaresizlik duygusu yaratıyor. Kara bir bulut gibi üzerimize çökmesinin nedeni belki de bu: Hiçbir şeyin olması gerektiği gibi işlemediği bir dünyada, başka türlü davranmanın yolu da görünmüyor.

Ama filmin umudu belki de burada, doğrudan gösterdiği bir çıkışta değil; neyin değişmesi gerektiğini bu kadar açık hâle getirmesinde. Kötü olanı yalnızca kötü insanlar üzerinden kurmuyor; onların korkularını, yetersizliklerini, sistem karşısındaki çaresizliklerini de gösteriyor. Böylece "kim suçlu?" sorusunun yanına başka bir soru bırakıyor: Nasıl bir okul düzeni hem çocukları hem de öğretmenleri böyle davranmaya mecbur bırakıyor?

Memo'ya ne olduğunu bilmiyoruz, bunun pek bir önemi de yok. Filmin son sahneyle altını çizdiği de bu: Bugün o iyileşse bile, hâkim toplumsal sistem değişmedikçe, böyle hikâyelerde sorumluluk günah keçilerinin üstüne yıkıldıkça, okul tıraşıyla cezasını alan tek kişi Yusuf gibiler oldukça, Memo'nun başına gelenleri yaşayacak binlerce çocuk var.